

Назва конференції – « Multidisciplinary scientific notes. Theory, history and practice»

Назва секції – Журналістика

ФАКТЧЕКІНГ В УКРАЇНІ: ПРОВІДНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ

Косюк Оксана Михайлівна, кандидат філол. наук, доцент

Волинський національний університет імені Лесі Українки,

o_kosuk@ukr.net

Фактчекінгові засоби масової інформації – явище доволі нове, тому їх кількість поки не значна, хоча й за кордоном більша, ніж в Україні, бо у нас це явище не зароджувалося, а ширилось за аналогами. Тим не менше, серед вітчизняних медіа можна виокремити п'ять проєктів, що спеціалізуються на перевірці даних: «VoxUkraine (Антологія Брехні) від VoxCheck», «StopFake», «По той бік новин», «НотаЄнота» «БезБрехні» та «Детектор медіа». Підвидом такого ЗМІ слід вважати телевізійну програму «АнтиЗомбі», яка продукується каналом ICTV та розвінчує фейкові вкиди, переважно про російсько-українську війну (2014-2022 рр.).

Спробуємо відслідкувати провідні технології й стратегії діяльності національних фактчекінгових конгломератів, акцентуючи спільне й відмінне. Для цього задіємо необхідні методи: контент-аналіз, порівняння, моделювання, вивчення джерел тощо.

Оскільки комплексних теоретичних праць із вивчення фактчекінгу в Україні ще немає, будемо опиратися на офіційні сайти профільних ЗМІ та заяви їх експертів.

У 2014 році група економістів та юристів, які працюють в Україні та за кордоном, заснували аналітичну платформу VoxUkraine. Метою цієї спільноти, за словами її засновників, стала діяльність, спрямована на розвиток економічних дискусій та надання якісної аналітики про найважливіші соціальні процеси, які тривають в Україні. У січні 2016 року VoxUkraine заснували дочірній проєкт, що спеціалізується на перевірці політичної інформації. Кредо «VoxCheck» – чим менше брехні у висловлюваннях політиків, тим більше критичного мислення у виборців. Над проєктом працюють п'ять аналітиків, двадцять волонтерів та сім членів редакції, які є фаховими експертами у царинах політики й економіки та мають досвід роботи в аналітичних центрах [1].

У матеріалах «VoxCheck» найбільше уваги приділяється Петрові Порошенку, Юлії Тимошенко, Володимирі Гройсману та Арсенію Яценюку. А віднедавна – і діючому Президенту України. Для перевірки вони використовують метод рецензування: моніторять усі виступи, заяви та дописи, вибирають висловлювання, які можна заперечити, і, користуючись відкритими базами даних, констатують результати. Пізніше члени редакції вичитують звіти й зауважують проблемні моменти. Згодом аналітики враховують правки й пишуть остаточну версію. У Грудні 2017 року VoxUkraine випустили підбірку «політичних брехунів»: проаналізували вислови двадцяти найпопулярніших українських політиків та склали рейтинг тих, хто «майстерно» продукує неправдиві повідомлення. З 2019 року проєкт трансформувалася в базу даних заяв «Антологія брехні», яка на сьогодні налічує більше трьох тисяч висловів українських високопосадовців (та їх оперативний фактчекінг).

2 березня 2014 року в українському медіапросторі постав фактчекінговий засіб StopFake. Це волонтерський інтернет-проєкт, який створили, щоб викривати неправдиві повідомлення про геополітичну ситуацію в планетарному обсязі. І хоча він позиціонував себе як український, на початках був доступний лиш російською та англійською мовами. Українська версія з'явилася тільки у

2018 році. Наразі сайт можна читати тринадцятьма мовами: російською, англійською, українською, іспанською, румунською, болгарською, французькою, італійською, голландською, чеською, сербською, німецькою та польською [2].

Автор ідеї створення StopFake – Ольга Юркова, засновники – викладачі, випускники й студенти Могілянської школи журналістики. Згодом до StopFake доєдналися й маркетологи, програмісти, перекладачі та ін. За мету творці платформи поставили перевірку й спростування інформації, яка стосується подій в Україні, Сирії, Туреччині, країнах ЄС і колишнього СРСР. На початку повномасштабного вторгнення Росії в Україну проєкт частково переспеціалізувався на ресурс розвінчування кремлівської пропаганди.

З моменту появи StopFake творився на волонтерських засадах, згодом йому підключили фінансування через краундфандинг (англ. – «громадське фінансування») – спосіб отримання коштів чи інших ресурсів із залученням небайдужих до ідеї людей. Так споживачі стали самі забезпечувати редакцію фінансовими надходженнями. Згодом до підтримки ресурсу доєдналися міжнародний фонд «Відродження», Національний фонд підтримки демократії, міністерство іноземних справ Чеської республіки, посольство Великої Британії в Україні, а також фонд «Сігрід Раузінг».

З березня 2020 року StopFake став партнером соціальної мережі Facebook у сфері інформаційного захисту. А з липня цього ж року журналісти ресурсу оголосили себе партнерами Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення у царині інформаційної безпеки та домовилися про співробітництво у галузі інформаційного обміну на стадіях збору, моніторингу, обробки й аналізу інформації, яка містить ознаки дезінформації, а також визначили напрями, в яких реалізовуватимуть цю співпрацю [3].

Ще одним фактчекінговий сервіс – «Детектор медіа». Свою роботу він почав 8 лютого 2016 року. Основна мета проєкту – інформування аудиторії про

найважливіші події вітчизняного та світового медіапросторів, аналіз і критика роботи засобів масової комунікації з метою подальшого підвищення якості продуктів. Також «Детектор медіа» сприяє розвитку медіаграмотності серед широких верств населення (як українських, так і світових [4]). «Детектор... » концентрує увагу на впровадженні медіарефом, прагне до створення й покращення незалежного мовлення, викриває корупцію у царині засобів масової інформації та протидіє перетворенню медіа на засоби ситуативної пропаганди.

Новини, які виробляє антифейковий ресурс, мають безпосередній стосунок не лише до статусних ЗМІ, а й до журналістів, соціальних мереж, політичних в'язнів, а також – фільмів та книжок. Найбільшою популярністю платформа користується в українських споживачів. Частка іноземної аудиторії поки складає лиш 10%.

«По той бік новин» – фактчекінговий ЗМІ, який теж заснували на волонтерських засадах з метою запобігання поширень неправдивих даних в українському медіапросторі. Редакція спростовує підозрілу інформацію, розповідає, як працюють пропагандистські вкиди та пояснює складні маніпулятивні операції. Цей ресурс – матеріальний вислід інформаційної співпраці Інституту розвитку регіональної преси та Європейського центру свободи преси та ЗМІ, що протидіють дезінформації й спрямовані на розвиток критичного мислення [5].

Плідного 2016 року в медіасфері України з'явився ще один фактчекінговий засіб масової інформації «БезБрехні». Засновники ресурсу – активісти громадської організації «Українська команда реформаторів». «БезБрехні» першим в Україні створив рейтинг «Правди та брехні» політиків, заснував ексклюзивну телевізійну рубрику для телеканалу «Еспресо.TV». Названий сервіс також створює і проводить тренінги з фактчекінгу. У 2017 році журналісти розробили й випустили перший в Україні методичний посібник «Фактчек як тренд журналістських розслідувань» [6], провели спільний тренінг

для колег з Казахстану й допомогли їм відкрити свій аналог. Проект «БезБрехні» також (за сприяння Association for International Affairs) запровадив перший на теренах України конкурс фактчек-розслідувань серед студентів та журналістів-початківців. За мету організація поставила забезпечення демократичних прав населення, підтримку свободи волевиявлення, вільного вираження поглядів, розвиток незалежних якісних ЗМІ в Україні. Споживачі продукції «БезБрехні» – студенти та викладачі начальних закладів журналістських спеціальностей, працівники ЗМІ, громадські організації і їх активісти (місії яких збігаються з метою фактчекінгового засобу).

Команда «БезБрехні» – фахівці своєї справи: досвідчені журналісти, редактори, наукові експерти, професіонали зі сфери SMM, маркетингу та комунікацій із солідним досвідом роботи. Провідною спеціалізацією цього ресурсу, на відміну від інших аналогічних проєктів, є акцент на просуванні тренду фактчекінгу в регіонах України, залучення до співпраці локальних видань та журналістів. Платформа контактує лишень із незалежними громадськими організаціями, не розміщує політичної реклами чи матеріалів, які мають пропагандистське наповнення. Організація не отримує фінансування від комерційних організацій, політичних чи державних структур, а виключно від незалежних донорів міжнародного рівня [7].

До фактчекінгових національних проєктів можна віднести й телевізійну програму «Анти Зомбі», яка виходить на телеканалі ICTV з 27 березня 2015 року та спеціалізується на розвінчуванні кремлівських фейків. Мета програми – протидія інформаційній війні, яку розпочала Російська Федерація проти України, а також – Європи та Америки, на аудіовізуальному рівні. У випусках журналісти детально аналізують й спростовують фейки засобів російської пропаганди. Кожна програма – 50 хвилин ефірного часу.

Варто зауважити, що антифейкові засоби масової комунікації – явище для України таки порівняно нове, однак воно стрімко розвивається й розширює горизонти світового медіапростору. І, якщо на міжнародному рівні такі засоби

концентрують увагу здебільшого на політиці, то в Україні, крім політики, охоплюють інші суспільно важливі сфери.

Список літератури:

1. Коріновська Н. VoxCheck запустив базу даних заяв політиків, які можна перевірити на правдивість. Громадське телебачення. Останні новини дня. URL: <https://hromadske.ua/posts/voxcheck-zapustiv-bazu-danih-zayav-politikiv-yaki-mozhna-pereviriti-na-pravdivist> (дата звернення: 25.10.2022).
2. Про нас. StopFake. URL: <https://www.stopfake.org/uk/pro-nas/> (дата звернення: 25.10.2022).
3. Нацрада оприлюднила меморандум про співпрацю зі StopFake. Detector.media. URL: <https://detector.media/infospace/article/179030/2020-07-22-natsrada-oprylyudnyla-memorandum-pro-spivpratsyu-zi-stopfake/> (дата звернення: 25.10.2022).
4. Команда ГО «Телекритика» запускає інтернет-видання «Детектор медіа». Sostav.ua – аналітичний медіапортал о ринке реклами, маркетинга, PR в Україні. URL: <https://sostav.ua/publication/komanda-go-telekritika-zapuskae-internet-vidannya-detektor-media-69375.html> (дата звернення: 25.10.2022).
5. Росія автоматизує поширення дезінформації – огляд ЗМІ. BBCNews. Україна. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/press-review-41157937> (дата звернення: 25.10.2022).
6. Гороховський Олександр. Фактчек як тренд журналістських розслідувань. URL: https://www.amo.cz/wp-content/uploads/2017/06/AMO_Factchecking-jako-trend-v-

investigativni-zurnalistice-moznosti-a-perspektivy.pdf (дата звернення: 25.10.2022).

7. Кто ми – Без Брехні. Без Брехні. URL: <https://without-lie.info/khto-my/> (дата звернення: 25.10.2022).